

szakszervezetek, a sajtó helyzetét, s különösen az Amerikába szakadt magyarok életének lényeges összetevőit. Hallunk Molnár Ferencről, Zilahy Lajosról, Ignotusról, Lengyel Menyhértről, a Drakulát játszó Lugosi Béláról, s megismerkedünk az amerikai élet vezetőivel meg a Magyarország jövőjét illető elképzeléseikkel, s természetesen a belpolitika alakulását sem hagyja figyelmen kívül. Küldetésének fő célját abban látta, hogy megkeresse az utat az Egyesült Államok és hazánk közeldése számára, s ha arra gondolunk, hogy a nemrég befejeződött háború s a lassacskán kibontakozó szocialista építés következtében félig-meddig még és lassanlassan már ellenségesnek tűnt a tengeren túli vezetők szemében, nem csodálkozhatunk, ha ragyogó diplomáciai sikerekről nem számolhat be. Könyvének záró akkordja a New York-i békegyűlés, a békemozgalom első állomása. A szerző innen tér vissza Magyarországra, ahol – a Rajk-per hullámai közepette – újabb fontos megbízatás várja.

Nógrádi Sándor beszámol egy katolikus pappal történt beszélgetéséről, ki azon csodálkozva, hogy az általános káoszban, amikor senki sem tudja, hova kapja a fejét és mihez kezdjen, a kommunisták Szegeden is, Miskolcon is ugyanazt mondják. Felteszi a kérdést: „Mondja kérem, összebeszéltek önök?” – Talán ezt a kérdést tehetnénk fel mi is a három írónak, kik annyira egybehangozón mondják el véleményüket sorsunk fő kérdéseiről. A közös hit, közös szenvedély, közös harc adja meg a választ.

KULCSÁR PÉTER

GONDOLATOK A „SZÍVES KALAUZ”-RÓL

EGY KLASSZIKUS ÚTIKÖNYV

Az olvasó figyelmébe ajánljuk a *Szíves kalauz*-t. Ma, amikor csaknem az egész ország utazik, különös érdeklődésre tarthat számot ez a több mint hatszáz oldalas útinapló-gyűjtemény. Nem szereti az útleírást? Felejtse el, hogy úton készült, és szociográfiaként olvassa! A *Puszták népe* írója számol be az orosz puszták és a dél-francia települések meg a távoli városok népéről. Külföld nem érdekli? Olvassa magyar vonatkozásaiban! Nem szenvedheti a riport műfajt? Széppróza ez a javából! Idegenkedik a költői leírástól? Figyelje meg, milyen nemes tárgyilagossággal illeszkednek a mondatok! Jobban kedveli a verseket? Nem lesz oldal, amelyiken nem bukkan lírai ötletekre! Olvasta már? Nem mentség, ma kell elolvasnia!

Az útijegyzetek java 20–30 évvel ezelőtt íródott, de ma sem csak művészi erényeivel vagy történelmi dokumentumaival hat. Ezek az írások gyorsan változó korszakban is megőrizték aktualitásukat. Nemcsak a véletlen szeszélye, hogy így történt. A témaválasztás teszi. Illyés mindig a nemzeti lét legfontosabb kérdéseivel vívódik, oda utazik, ott néz szét, ahol valami új készül. És ha felkerekedik, nem turista, nem „kéjutató” – ahogy ő írja –, nem író civilben. Ezért számol be az 1934-es Oroszországról, a Magyarországgal határos világpolitikai tényezőről, ahol egy új világ épül, és amelyről a hivatalos Magyarország makacsul nem akar tudni. Ezért meséli el a kitörő háború kontrasztjaként az utolsó békés hetét 1939 augusztusában. Ezért hoz hírt 1946-ban az újjászülető Franciaországról, s közvetve az újjászülető Európáról, biztatásul, példaként a feltápázkodáshoz, amit azért is sürgetne a maga részéről, mert ott egyelőre nemigen hisznek első demokratikus próbálkozásaink őszinteségében. Ezért utazik el 1947-ben a földosztás után, a tsz-szervezés előtt egy dél-francia faluba. Ezért kötik le figyelmét Németországban a babakocsik. Ezért beszélget Bledben tavaly a Duna menti népek barátkozásának lehetőségeiről, szükségszerűségéről. Tudatosan a korfordulókra koncentrálna, szándékosan a legkényesebb kérdéseket bolygatja. A korfordulók mögöttünk vannak, napjainkban mintha a számvetés idejét élénk, és ennél a visszapillantásnál-előretekintésnél Illyés szempontjainak jó része megfontolást érdemel. Az *Oroszország* például a Szovjetunió elleni rágalomhadjáratral szegül szembe első megjelenésekor, most az építés újabb történelmi korszakában kerül kiadásra.

Már Bálint György felfigyelt az *Oroszország*-ról írt recenziójában, mennyire emberközpontú Illyés szemlélete. Maga az író vall arról, hogy nem a műemlékek

érdeklük, vagy a táj, hanem lakója. A kultúra érdeklő, a szónak abban a jelentésében, amelyet az archeológia ad neki. Az életmód, a civilizáció emberiesült része, az anyagi élet emberarcot viselő elemei. A dombok, ameddig a kertek felkapaszzkodnak rajtuk, a Szajna-parti sétány, amíg az autók el nem lepik, a provence-i meg a magyar ökrös fogat közti különbség, a baszk kordé és a magyar kocsi. Dnyeprogeszkből a kapcsolóasztal mellett álló három ember s a nézőközönség; a Téli Palota kincsei egyáltalán nem, sokkal inkább a Nyizsnij Novgorod környéki fafaragások, a francia költők beszélgetése, a háború utáni Párizs új eszméiramlatai. A paraszti lét meghatározó élménye fordíthatta Illyés Gyula figyelmét az anyagi kultúra felé, és annak viszonylagos belső harmóniája ébresztette fel benne az igényt is, hogy — bár messze van Ozorától Párizs — az anyagi kultúrát a szellemivel még egészebbé tegye. Illyés világméretű képében a kettő elválaszthatatlan egymástól. Nehéz munkával teremtett használati tárgyaink is az emberi szellem teljesítményei, bennük mintegy materializálódik a gondolat. A munka köti össze a szellem és a kéz embereit, de az elmúlt nemzedékeket a jövődöklök is: nemesített gyümölcsseinkben, terményeinkben őseink üzennek, a legmodernebb találmányokban is ott van az ősök munkája, a kerék. A dél-franciaországi falu leírását kezdi ezzel a gondolatmenettel, mintegy feltárva az olvasó előtt az anyagválogatást meghatározó szempontokat.

Ritka örömet okoz stílus és gondolatmenet tökéletes összhangja. Ahogy megfigyelési tárgyat válogatva elkerüli az ember keznyomat magukon nem viselő dolgokat, éppúgy idegenkedik az elvontan hangzó „értekező” szavaktól. Egy alkalommal még a törtszámnevet is túl tudományosnak véli, inkább azt közli, mennyiből hányról van szó. Képei intimmémé varázsolják a legelvontabb vitát vagy a leggrandiózusabb panorámát is. Leírásai azt sugallják, hogy az egész világ a házunktája. Hasonlatai olyan gyönyörködtetően érzékletesek, mint a magyar irodalomban talán legutóbb Pázmány Péteréi. Gondolatmenete színpompázóan eredeti, ellenállhatatlan párhuzamokkal bírja rá az olvasót érvelése elfogadására. A tulajdonneveket gyakran fordítja magyarra. Mint cseppben a tenger, mutatkozik meg ebben az apróságban is az alapkonceptió, Ozora és Párizs, Ozora és a nagyvilág összekapcsolódása, a világ különböző részein dolgozó parasztlakók, a világ különböző részein író költők összehasonlítását, az eltérést hangsúlyozó nyelvi burok lerántása, és az alattuk rejlő azonos lényeg megmutatása. Hiszen az idegenül hangzó *Pont Neuf* sem más, mint *Új Híd*, amely akár nálunk is lehetne. Mi más ez, mint a világ távoli dolgainak humanizálása, nekünk valóvá tétele. Párizs és Ozora... — szép, de mosolygató is. Nem szándékában, csak lehetőségeiben. A szándék tiszteletreméltó, ragaszkodunk kell hozzá, mert megvalósítása a feladatunk. Mire azonban igazán találkoznunk fognak, Ozorára nem, de talán a mai Párizsra sem ismernénk rá.

A kötet első és utolsó írásait több mint harminc esztendő választja el egymástól. Az utolsó írások (*Annyi után*) a megelőzőkhöz képest zaklatottak, a mondatok göcsörtösen tekeregnek, intellektuális töltésük megfosztja őket kecses arányaiktól, szépségük más természetű. Talán azt is megkockáztathatnánk, líráibak, mint a régebbiek. Az elmélázó tekintet kevesebbet rögzít a látnivalóból, a leírás egy-egy eleme merészebben kiugrik környezetéből, lírai tartalmat szív magába. Vagy csupán arról van szó, hogy ezek az írások nem a *Kézfogások*, hanem a *Dőlt vitorla* verseihez állnak közelebb?

Az útikalauz két dologra taníthat: a látnivalókra hívja fel a figyelmet, és tanácsokat ad, hogyan utazzunk. Illyés könyve a második igénynek is megfelel: aki akar, tanulhat belőle „utazóetikát”. Külföldön is hazája fia, de az úton a másik ország érdeklő. Minden új benyomásra fogékony, mindenről van véleménye, de véleményeiből nem kanyarít hamarjában elméletet. A szokatlan jelenséget előbb megérti, magyarázni igyekszik önmagának is, azután bírálja. Sok mindent hajlandó átvenni, de nem esküszik egyik népre sem — a magáéra sem. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.*)

FEJÉR ADÁM